

Епістемічна модальність в системі контекстуалізму і релятивізму

Л. Шнуровська

Київський національний лінгвістичний університет
Corresponding author. E-mail: shnyrovska@ukr.net

Paper received 05.09.18; Accepted for publication 10.09.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-177VI52-13>

Анотація. У статті розглянуто категорію епістемічної модальності в термінах стандартного, практичного і хмарного контекстуалізму та релятивізму на основі модальної семантики і теорії можливих світів. Аналітичний аналіз мікро- і макроструктури висловлювання дозволив показати алгоритм модифікації значення істинності-хибності модальної пропозиції і його релевантності мовленнєвому контексту. Досліджено варіативність епістемічного модального значення відносно контексту, практичної цілі і оцінки суб'єкта висловлювання.

Ключові слова: епістемічна модальність, модальне значення, контекстуалізм, релятивізм, плюралізм.

Для багатьох емпіричних явищ і фактів в області модальності поки не має універсального інструмента дослідження і для його розробки необхідно визначити ключові принципи актуалізації модальної пропозиції в природному прагматичному контексті спілкування і механізми впливу цього контексту на її зміст. У зв'язку з чим, ми маємо на меті дослідити специфіку вбудовування модальних слів, виразів і пропозицій у корпус дискурсу, застосовуючи методи аналітичного аналізу фактичних даних. Основою нашого дослідження стали два базові постулати модальної семантики і теорії можливих світів, які дозволяють співвіднести істинність-хибність модального значення з мікро- і макроконтрактом пропозиції, тобто її полем. Перш за все, йдеться про відношення між фактами або явищами фактичного або можливого світу, яке, як традиційно вважається (див., н-д, [1]), виражає пропозиція у певному контексті. По-друге, одна і та ж загальноприйнята норма або суб'єктивна преференція, як передумова будь-якої модальної пропозиції, може мати різний вплив на формування істинність-хибність модального значення в залежності від того, яке місце вона займає в системі пресупозицій кожного з учасників комунікації. Таким чином, ми здійснюємо спробу синтезувати базові принципи модальної семантики і теорії можливих світів для того, щоб розробити новий аналітичний підхід до вивчення мікро- і макроструктури змісту модальної пропозиції, в чому і полягає актуальність цього наукового пошуку.

Як відомо, основний принцип *теорії можливих світів* відносно модальної семантики полягає в детермінованості модальних значень двома базовими розмовними фонами або контекстами: модальною базою і джерелом керування. **Модальна база** визначає загальний характер модальної пропозиції: розглядаються лише ті світи, де всі пропозиції в модальній базі є істинними. Відповідно, А. Кратцер [6] виділяє а) *обставинні модальні бази*, що включають пропозиції, які описують факти, й б) *епістемічні модальні бази*, що включають пропозиції, які виражають фрагменти певних знань суб'єкта. У свою чергу, **джерело керування** визначає, які саме пропозиції співвідносяться з фактичним або потенційно можливим світом. Далі, необхідно визначити набір **модальних операторів**, чутливий до обох контекстів. Наприклад, у випадку епістемічної модальності таким оператором може виступати *ймовірність*: модальна пропозиція зі значенням ймовірності

⟨*p*⟩ вказує на те, що *w'* є набором можливих світів, із якого можна вибрати оптимальний світ *w''*, де пропозиція *p* є істинною. Відтак, щоб визначити модальне значення в живому мовленні, необхідно встановити тип його оператора (тобто які *модальні сили* ним керують), а також до якої модальної бази це значення належить.

Відкритим, однак, залишається питання, як комуніканти сходяться на одному модальному значенні, зважаючи на те, що в живому спілкуванні пропозиційний зміст переважно не есплікується в повній мірі, не говорячи про те, що кожен суб'єкт володіє певним індивідуальним набором пресупозицій. Тим не менше, в процесі комунікативної практики носії мови засвоюють широкий діапазон природних контекстів, найбільш типових в межах їх мовної спільноти.

У термінах **стандартного контекстуалізму**, актуалізація модальних значень свідчить про те, що, по-перше, вони є *кванторами* певного набору світів і належать до певної модальної бази. По-друге, модальна база визначається контекстом висловлювання та суб'єктивним оцінним ставленням, так званім 'світом оцінки'. Точніше, модальна база є синтезом світів, релевантних певним знанням або оцінці та контексту актуалізації висловлювання. Так, наприклад, пропозиція (1) з епістемічним модальним значенням виражає, що суб'єкт знає про світ:

- (1) a. *Phoebe: Chandler MIGHT be in Tulsa.*
b. *Joe: No, that is not true...He's at home.*
c. *Phoebe: Oh. Then I guess I was wrong.*

Відтак, семантико-прагматичну модифікацію модального значення *MIGHT* можна поетапно пояснити так:

(2) Твердження (Assertion): *Фібі не помиляється, стверджуючи (1a), хоча вона може згодом відмовитися від цього.*

Заперечення (Disagreement): *незгода Джої в (1b) стосовно того, де перебуває Чендлер, безпосередньо не стосується того, що думає Фібі, а лише того, що вона озвучує у висловлюванні.*

Спростування (Retraction): *Цілком логічно, що Фібі відмовляється від попереднього твердження в (1c) після того, як вона дізнається, що Чендлер вдома.*

Теорія **практичного контекстуалізму**, в свою чергу, дозволяє водночас аналізувати всі три базові пропозиції – твердження, заперечення і спростування.

Хоч практичний контекстуалізм не є радикальним відходом від інтуїтивного стандартного аналізу, що лежить в основі раннього логіко-філософського контекстуалізму (див., н-д, [2; 5]), однак має три важливі доповнення. По-перше, йдеться про більш розмаїту прагматичну картину мовної актуалізації, де значення істинності-хибності модальної пропозиції може залежати від *практичних цілей* комунікантів. По-друге, епістемічна модальна база розглядається як перетин відповідних елементів знання, де ці елементи є такими, які можуть бути отримані в потрібний момент, щоб вплинути на вирішення актуальної практичної цілі. По-третє, твердження насправді перестало бути настільки проблематичним в плані аналізу, як це спостерігалось в попередніх дослідженнях епістемічної модальності, коли в розрахунок береться перш за все дихотомія епістемічного і неепістемічного.

Розгляд загальної прагматичної картини дискурсу свідчить, що учасники комунікації апріорі переслідують певні практичні цілі, незалежно від ступеня їх експлікації. Загальною ціллю, яку в кінцевому результаті мають намір досягти усі комуніканти, є кооперація. Тому переслідування кожної комунікативної цілі виявляється в конвенційних зобов'язаннях і практичних діях, релевантних відповідному комунікативному контексту через сам факт їх здійснення. Кожна ціль обмежена дійсним або можливим світом і в той же час є частиною дискурсу, яка керує процесом спілкування. Саме ж спілкування триває до того моменту, доки кожен із його учасників не оцінить масштаб і специфіку певного обговорюваного світу, щоб далі прийняти або відхилити конвенційні зобов'язання, з'ясувавши для себе потенційні можливості мовленнєвої взаємодії. Адже якщо в процесі спілкування комуніканти досягли бажаних цілей відразу, їхня інтеракція була б максимумально нетривалою.

Щойно окреслена загальна прагматична картина є логічним розгортанням моделі інтенціональної структури дискурсу [7; 8], що виражається у двох важливих доповненнях. Перш за все, ми надбудовуємо макроструктуру практичної цілі над структурою певного стану справ, потенційно представленого в повсякденному спілкуванні. Опіраючись на це, ми розглядаємо поточну практичну ціль як окрему лінію дискурсу, що становить конвенційно спільну для усіх учасників спілкування мету, яка спрямовує хід розмови. Особливий статус актуальної практичної мети полягає в тому, що загальне розуміння учасників комунікації рано чи пізно трансформується в конвенційне зобов'язання щодо вирішення поставленої цілі, а також у намір зробити це зобов'язання загально оптимальним для ведення розмови.

Отже, ключова теза практичного контекстуалізму полягає в тому, що значення істинності-хибності в епістемічній модальності чутливі до актуальної практичної цілі та пошуку і визначення способів її досягнення. Тому є підстави вважати, що в коло цього пошуку потрапляють саме ті фрагменти знання, які формують епістемічну модальну базу. Таким чином, сфера відповідних знань у практичному контекстуалізмі визначається практичними діями, які комуніканти мають намір реалізувати в певному контексті.

У наступному ситуації (2) співвідношення між обговорюваною проблемою і різними практичними цілями є дещо складнішим. Говард і Леонард шукають Шелдона, який вирішив усамітнитись після невдачі, яка його спіткала:

(2) a. *Howard: Check on his room. He MIGHT be there.*

b. *Leonard (after checking in Sheldon's room): No, he's not.*

У цьому контексті, основна практична ціль – пошук Шелдона. Однак, *MIGHT* у (2a) не виражає цієї цілі: на момент мовлення Говард по суті тільки хоче домогтися, щоб Леонард перевірів у кімнаті Шелдона. Зрозуміло, що ця поточна ціль підпорядкована основній цілі пошуку Шелдона, адже її успішне вирішення вплине на подальшу лінію їх дій. Причина, чому Говард хоче, щоб Леонард перевірів кімнату Шелдона, полягає в тому, що така перевірка дозволить встановити відношення (англ. *relation*) *R* 'Чи є Шелдон у своїй кімнаті?', що в свою чергу вирішить основне питання (англ. *question under discussion*, далі *QUD*) 'Де Шелдон?' Отже, *R* виконую подвійну роль у цьому контексті: по-перше, *R* є *QUD* – обговорюваним питанням, яке Говард хоче вирішити, попросивши Леонарда перевірити в кімнаті Шелдона; по-друге, *MIGHT* у (2a) вказує на те, що питання все ще не вирішене, послаблюючи істинність твердження Говарда, на відміну, скажімо, від *MUST*, яке в цій ситуації могло б виразити більшу епістемічну силу.

Діапазон релевантності *MIGHT* у (2a) загальному контексту пропозиції залежить від подальших дій Леонарда. Таким чином, поточне з'ясування *R* в цьому контексті виключає все, що трапиться після того, як Леонард зобов'язеться перевірити кімнату Шелдона. Тому будь-яке нове знання, яке Леонард отримує після перевірки, не має значення для твердження Говарда, навіть якщо вони вирішить *QUD*.

Припустимо, що в іншому можливому світі Пенні також присутня під час розмова, і вона вже знає, що Шелдона немає в його кімнаті. Знання Пенні вже вирішують *R* і тим самим усувають необхідність перевіряти кімнату Шелдона для Леонарда. Її знання актуальні в рамках поточного з'ясування *QUD*. Тому Пенні, як передбачається, зможе відразу не погодитися з Говардом.

Зіставлення фактичного і гіпотетичного стану справ (без Пенні і з Пенні) показує, що той самий фрагмент знання 'Шелдона немає в його кімнаті' релевантний епістемічному твердженню. Однак для обох ситуацій важливо лише те, коли це знання стане відомим. Якщо знання стане відомим після виконання практичних дій (Леонард перевірить кімнату Шелдона), його значення для вирішення основної проблеми нівелюється. Якщо Леонард з'ясує, що Шелдона немає в його кімнаті, до того, як здійснить певні дії, значення знання Пенні змінить епістемічне значення усієї модальної бази.

У пропозиції (3) діапазон релевантності епістемічних *MIGHT* і *CAN'T* ще більш розширений:

(3) a. *Peggy: MIGHT there be life on Moon?*

b. *Don: We CAN'T answer this question yet. Otherwise, we CAN advertise there.*

У цьому контексті, ні Пері, ні будь-хто інший не знає або ймовірно навіть виключає можливість існування життя на Місяці (у сюжеті представлено період до

1969 р., коли Н. Армстронг здійснив політ на Місяць). Тому епістемічне *MIGHT* в (3а) є досить асемптивним, навіть якщо не зважати на те, що сама форма висловлювання є питальною. Тим не менше Дон утримується від підтвердження або спростування епістемічного *MIGHT*. Він сподівається, що через деякий час можливо будуть більш точні дані, які надалі дозволять висловлювати більш асертивну позицію щодо цього питання.

Тут з'ясування *QUD* робить запит на особливо широку сферу знання (освоєння космосу), яка перебуває поза межами компетенції учасників розмови. Швидше за все саме з тієї причини Дон відмовляється оцінювати значення істинності епістемічної пропозиції (3а). Сфера знання настільки недоступна для комунікантів на момент дискусії, що саме абілітивне значення *CAN* набуло саркастичного забарвлення.

Пропозиція (4) є епізодом гри в покер, де члени однієї команди діляться картами одна з одною, при цьому практична ціль учасників гри полягає в дотриманні загальноприйнятих правил, в результаті чого одна з команд отримує перемогу:

(4) a. *Phoebe: I just need twos.*

c. *Rachel: Oh, I've got twos (passes cards to Phoebe).*

d. *Ross: You know, you CAN'T do that.*

e. *Rachel: Why? I don't need them.*

Не зважаючи на те, що знання Росса загальнодоступне, воно водночас нерелевантне контексту, оскільки загальна практична ціль усіх учасників гри (дотримання правил або алгоритму гри з метою виграшу) і локальна ціль (обмін потрібними картами) не співпадають.

Відтак, якщо стандартний контекстуалізм передбачає, що в багатьох випадках значення істинності епістемічних тверджень або заяв повинне збігатися зі значенням істинності попередніх пропозицій, залишається не вирішеною проблема межі модального поля, за якою ніяке нове знання не могло б спростувати істинність актуального епістемічного твердження. В свою чергу, практичний контекстуалізм визначає іншу межу: якщо актуальна практична мета не встановлює часові або інші обмеження для вибору та здійснення потрібної практичної дії, можна оперувати певним майбутнім знанням у релевантний момент часу.

Отже, теорія практичного контекстуалізму побудована в площині конкретної прагматичної картини дискурсу, базовим принципом якої є встановлення і слідування актуальній практичній цілі, що в свою чергу направляє запит дискурсу. Тільки те знання, яке доступне на момент мовлення і яке може вплинути на практичні дії і досягнення практичної цілі, є актуальним, а епістемічна модальна база визначається як перетин всіх таких відповідних знань. Таким чином, епістемічне твердження або заява може стосуватися не тільки наявних, а й майбутніх знань та знань інших агентів, що закономірно порушує питання про те, чи може епістемічне твердження будь-якого мовця бути коли небуть абсолютно істинним.

Насамкінець зауважимо, що прагматична картина, заснована на актуальних практичних цілях, сама по собі не передбачає наявності природних мовних форм чутливих саме до знань релевантних цим цілям. Крім того, відносно групового контекстуалізму, епістемічні

твердження є беззаперечними лише тоді, коли авторитет мовця має вплив на психічних станах інших учасників комунікації. В такому разі епістемічна суть модальної пропозиції перетворюється на спробу переконання за рахунок ваги авторитету мовця, а це вже площина динамічного модального поля. Подібно, абілітивний контекстуалізм не є достатнім інструментом для пояснення, наприклад, епістемічності *MIGHT*, адже в контексті розмови завдяки більш достовірним знанням іншого агента його асерторичність буде порушена. Таким чином, для повноти аналізу семантико-прагматичного значення модальної пропозиції, актуалізованої в певному контексті, вважаємо за необхідне синтезувати усі вище згадані підходи контекстуалізму.

Одним із різновидів нестандартного контекстуалізму є перш за все **релятивізм** – синтез аналізу контексту висловлювання, параметрів оцінки та контексту оцінки (див., н-д, [3; 9]). Релятивізм вводить новий параметр *оцінки*, до якого чутливий зміст пропозиції – *контекст оцінки*, який, як правило, включає джерело оцінювання – *оцінювача*. У площині релятивізму зміст твердження є *функцією* від контексту оцінки до пропозицій (або, у деяких варіантах, просто від оцінювача до пропозиції). Для того, щоб виокремити пропозицію зі сказаного, потрібно узгодити специфічний контекст оцінки з такою функцією. Для більшості пропозицій функція, яку вони позначають, є відносно сталою у зв'язку з конвенційністю і в деякій мірі 'консервативністю' переважної більшості семантичних значень. Проте існує безліч мовних одиниць, у тому числі модальних, чутливих до контексту оцінки. Відтак, у системі релятивізму епістемічна модальна база визначається як знання оцінювача контексту оцінки.

У термінах релятивізму пропозиція (1) можна про інтерпретувати так:

(5) Твердження: у (1а) *Фібі* оцінює стан справ і за її власним переконанням її твердження є істинним.

Заперечення: *Джої* переоцінює (1а), оскільки відносно знання *Джої* (1а) – хибне.

Спростування: *Фібі*, отримавши нову достовірну інформацію, повторно оцінює своє попереднє твердження (1а).

На відміну від практичного контекстуалізму, який вказує на якісну зміну знання одного з учасників розмови (1), релятивізм же вказує на зміну значення істинності, навіть якщо поверхнева структура пропозиції при цьому однакова.

Тепер перейдемо до іншої теорії за межами стандартної теорії контекстуалізму – **хмарного контекстуалізму** як **плюралізму** [4]. (англ. *Cloudy Contextualism Cum pluralism*). На відміну від релятивізму, плюралізм не передбачає додаткових параметрів оцінки. Його основна ідея вказує на те, що одне модальне поле може містити декілька пропозицій. Якщо це дійсно так, то у (1) твердження, заперечення і спростування є окремими пропозиціями. Втім, у термінах плюралізму в структурі дискурсу не всі заперечення виконують однакову роль: деякі з них можуть заперечувати значення лише того висловлювання, яке їм передує, а не епістемічну пропозицію в цілому. В цьому випадку проблема заперечення взагалі не має нічого спільного з епістемічною модальністю і її значенням істинності.

У термінах хмарного контекстуалізму, епістемічне

модальне значення у пропозиції (6) можна модифікувати так:

(6) a. *Howard: He (Sheldon) MIGHT be there.*

b. *Leonard: You're wrong. I've already checked there.*

c. *Howard: No, what I said was true! He MIGHT have been there!*

Пропозиція (6) вказує на те, що Говард не відмовляється від буквально заявленої пропозиції. Так, хоча й імпліцитно, Говард і Леонард мають різне бачення як поточної практичної цілі розмови, так і контексту розмови в цілому. Говард робить акцент на тому, що він думає, тоді як Леонард – на тому, щоб знайти Шелдона. Межі епістемічного знання Говарда дуже звужені і виключають знання Леонарда. Епістемічне заперечення, актуалізоване Говардом, дійсно видається логічним, якби воно відповідало практичній цілі. Однак із слів Говарда складається враження, що він особливо не зацікавлений знайти Шелдона. На момент мовлення Леонард, із іншого боку, справді зацікавлений знайти Шелдона. Тому межі, які він встановив для оцінки заперечення Говарда, є ширшими, і вони включають в себе знання, якими Леонард може поділитися і які в результаті посприяють вирішенню загальної актуальної проблеми. Якщо межу контексту встановлені таким чином, висловлювання Говарда є хибним.

Відтак, у термінах хмарного контекстуалізму, епістемічне *MIGHT* у (6a) і (6c) є прикладом соліпсистичного твердження, яке стосується виключно суб'єктивного розуміння стану справ. Відтак джерелом заперечення в (6) виступає той факт, що Говард і Леонард мають різне бачення практичної цілі і контексту розмови в цілому.

Незначні модифікації (6) додатково продемонструють відмінності між хмарним і практичним контекстуалізмом. Припустимо, що переконання, яких дотримується Говард, є істинними, то в принципі він міг би слідувати їм у будь-якому контексті, коли його фактичне знання не виключає того факту, що Шелдон знаходиться у своїй кімнаті. Скажімо, в наступному діалозі (7) переконання Говарда залишаються незмінними, як це було в (6):

(7) a. *Leonard: I checked in his room. He's not there.*

b. *Howard (2 minutes later, having forgotten what Leonard told him): He MIGHT be in his room.*

c. *Leonard: You're wrong. I told you I checked there.*

d. *Howard: No, what I said was true! He MIGHT have been there!*

У пропозиції (7) Говард очевидно не усвідомлює, що слідування його переконанням є хибним, навіть якщо перенести його в контекст (6). Практичний контекстуалізм передбачає: якщо припустити, що Говард забув самий важливий фрагмент знання, повідомлений йому Леонардом, цей фрагмент вже був йому доступний і, таким чином, потрапив у сферу відповідних знань, що зрештою заперечує епістемічне значення *MIGHT* у (6b) і (6d).

Отже, аналітичний аналіз мікро- і макроструктури висловлювання дозволив показати алгоритм модифікації значення істинності-хибності модальної пропозиції і його релевантності мовленнєвому контексту, що в свою чергу дозволило прослідкувати і виявити специфіку варіативності епістемічного модального значення відносно практичної цілі, контексту і суб'єктивної оцінки висловлювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Arregui, A. (2011). *Counterfactual-style revisions in the semantics of deontic modals*. *Journal of Semantics*, 28: 171–210.
2. DeRose, K. (1991). *Epistemic possibilities*. *Philosophical Review*, 100(4): 581–605.
3. Egan, A. (2007). *Epistemic modals, relativism and assertion*. *Philosophical Studies*, 133(1): 1–22.
4. Fintel, K., von Stechow, P., Gillies, A. (2011). *'Might' made right*. *Epistemic modality*, 108–130.
5. Hacking, I. (1967). *Possibility*. *The Philosophical Review*, 76(2): 143–168.
6. Kratzer, A. (1991). *Modality*. *Semantics: An international handbook of contemporary research*: 39–650.
7. Roberts, C. (2012). *Information structure: Afterword*. *Semantics and Pragmatics*, Vol. 5, Art. 7: 1–19.
8. Stalnaker, R. (1984). *Inquiry*. Bradford Books, MIT Press, Cambridge, MA, 187 p.
9. Stephenson, T. (2007). *Judge dependence, epistemic modals, and predicates of personal taste*. *Linguistics and Philosophy*, 30(4): 487–525.

Epistemic modality in the context of contextualism and relativism

L. Shnurovska

Abstract. The article considers the category of the epistemic modality in terms of standard, practical and cloud contextualism and relativism due to the modal semantics and the possible worlds theory. An analytical analysis of the micro and macrostructure of the utterance enabled to show the algorithm for modifying the truth-false value of the modal proposition and its relevance to the speech context. It also investigates the variability of the epistemic modal value with respect to the context as well as the subject's practical purpose and evaluation of the statement.

Keywords: *epistemic modality, modal value, contextualism, relativism, pluralism.*